

MOLLY GREENE, *A Shared World, Christians and Muslims in the Early Modern Mediterranean* (Paylaşılan Dünya, Erken Modern Akdeniz Dünyası'nda Hristiyanlar ve Müslümanlar), Princeton University Press, Princeton - New Jersey 2000, XIV-228 sahife.

Eserin ana konusu Venedik'ten Osmanlı'ya geçen Girit adasında 1720'ye kadarki sosyal, iktisadi ve kültürel değişimin sonuçlarını tahlil etmektir. Giriş, Sonuç, Bibliyografya kısımları dışında altı bölümden oluşmaktadır.

Molly Greene, Giriş (s.2-12) kısmında önce geçen yüzyılın iki büyük Akdeniz Tarihçisi'nden bahs eder. Bunlardan birincisi Belçika'lı Henri Pirenne'dir. *Les villes du moyen âge*¹ adlı eserinde Roma İmparatorluğu'nun yıkılışı ile Eski (antik) medeniyetin sona ermediğini, İtalya'yı, İspanya'yı, Fransa'yı istilâ eden kavimlerin bu medeniyetin tesirinde kaldıklarını, şehirlerde, köylerde hemen hiçbir şeyin değişmediğini, Akdeniz ticaretinin eskisi gibi devam ettiğini, ancak VII. yüzyılda Arap istilâsından sonra, yani İslam'ın Kuzey Afrika'ya ve İspanya'ya yayılışından sonra, eskinin yerini yeni bir düzenin aldığını kanıtlamaya çalışır. İkinci Tarihçi ise Fransız Fernand Braudel'dir. *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*.² isimli kitabında "Akdeniz bir deniz bile değildir; o bir denizler bütünüdür ve bu denizler adalarla dolu, yarımadalarla kesilmiş ve dallı budaklı kıyılarla çevrelenmişlerdir"³ demektedir. Bu bakımdan "Akdeniz, etnik ve başka bakımlardan dünyanın altıncı kıtası sayılabilir" diyen Halikarnas Balıkcısı (Cevat Şakir Kabaağaç) haklıdır⁴.

Braudel, bu denizi ve çevresini, iklimini, iktisadi faaliyetleri, bu deniz etrafında kurulan imparatorlukları, halkını, nihayet bu deniz ve kıyılarında Osmanlı-Habsburg (İspanyol) rekabetini anlatır. Braudel'in Akdeniz'i bir bütün olarak ele almasına karşılık, Amerika'lı Tarihçi Andrew Hess *The Forgotten Frontier: A History of the Sixteenth Century Ibero-African Frontier*⁵ de Kuzey Afrika'da Akdeniz Dünyası'nı İspanyollar ile Osmanlılar arasında ayıran bir hat vardır, böylelikle ayrılan iki kültür âlemi, yalnız XVI. yüzyıla münhasır kalmamış, takip eden yüzyıllarda da Hristiyan ve İslam Dünyası'ndaki bu uçurum devam etmiştir, kanısındadır. Molly Greene bu hususları belirtmektedir. O, bu iki dünyaya bir üçüncüsünü eklemektedir: Doğu Ortodoksluğu 1204'teki IV. Haçlı Seferi'nden sonra Doğu Akdeniz'de Latin Hristiyanlık, İslam ve Hristiyan Ortodoksluk rekabete, mücadeleye girişmişlerdir. Bu üçlülüğün erken devirleri Bizans'a karşı VII. yüzyıldaki Arap-İslam fetihleri, Haçlılar ve İstanbul'un Osmanlı-Türkleri tarafından alınması olarak tanımlanır.

Molly Greene 1645-1669 arasında Osmanlıların Venediklilerden Girit adasını almalarının Doğu'daki Latin hakimiyetinin sonunun başlangıcı olduğunu söyler, bu süreç 1715'e kadar sü-

¹ Türkçe çevri: Şadan Karadeniz, *Ortaçağ kentleri, Kökenleri ve ticaretin canlanması*, Sunuş: İlber Ortaylı, İstanbul 1982, Dost kitabevi yayınları.

² Türkçe çevri: Mehmet Ali Kılıçbay, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, İstanbul 1989, I-II., Eren yayıncılık.

³ *Age*, I, s. XV.

⁴ Halikarnas Balıkcısı, *Anadolu'nun Sesi*, İstanbul 1971, s. 10'dan nakl eden: Bilâl N. Şimşir, *Ege Sorunu, Belgeler*, I, Ankara 1976, Türk Tarih Kurumu yayını, s. XIII.

⁵ Chicago University Press, Chicago 1978.

rer. Girit'in Türk hakimiyetine geçişinin Osmanlılar ile Venedik arasındaki uzun mücadelelerin son durağı olduğu kadar, Doğu'daki Latin, Doğu Hristiyan ve Müslüman unsurların birbirlerini geniş ölçüde etkiledikleri yerd. 1645 ilkbaharında adanın kuzeybatı kıyılarında Osmanlı donanması görününceye kadar, Katolik ve Ortodoks Hristiyanlar, 500 senedenberi, birlikte yaşıyorlardı. Rekabet halinde de değillerdi. Osmanlı fethinden sonra Grek dünyasında en geniş Müslüman topluluğu meydana geldi, bunların da çoğunu mühtediler teşkil ediyordu, şeklinde yazarımızın fikirleri özetlenebilir (s.3-4).

Birinci bölüm "The Last Conquest", s. 13-33'de adanın fethi, sonraki düzenlemeler, adanın yeni eşraf ve ileri gelenleri, ihtidalar, tahrir ve kanunnâmeler anlatılmaktadır. Bu meyanda adada Venedik devrinde nüfuzlu kişiler fetihten sonra Venedikliler ile birlikte adayı terk etmişlerdir. Bunlara bir örnek üzerinde bilhassa durulmaktadır. Chortatse ailesi bu gruba tipik bir misaldir. Venedikliler ile birlikte bu aile Girit'ten kaçmış, Venedikliler Mora'yı işgal edince (1686) kendisine orada arazi verilmiş, 1715'te Mora, Şehid Ali Paşa tarafından yeniden Osmanlı idaresine girince, tekrar buradan da kaçmıştır. Bu aile mensuplarından bazıları İzmir'de Venedik konsülü olarak bulunmuş, bazıları Fransız ve İngilizlerle evlenmişlerdir. Sir James William Whittall de XVIII. yüzyıl sonlarında aynı aileden gelen birisidir (s. 37, not.89).

İkinci bölüm ("A Difficult Island", s.45-77)'de harp sonrası durum anlatılır. Kandiye bombardımanlardan harap; olmuştur. Ada dört livaya bölünmüştür: (Doğu'dan Batı'ya) İstine, Kandiye, Resmo ve Hanya. 1592'de büyük veba salgınından önce adanın nüfusu 200.000 civarında gösterilmektedir, fakat 1593 yazında yalnız adanın merkezi Kandiye'de 9.000 kişi ölmüştür. Adanın toplam nüfusunun % 20'si bu veba salgınında ölmüştür. Nüfus 1644'te 287.165'e yükselmiş, 1680'de tekrar düşmüştür: tahminen 50.000 Hristiyan, 30.000 Müslim (s. 50-53'de nüfus veri ve tahminleri). Fazıl Ahmed Paşa'nın, feth ettiği Kandiye'ye 4. Ekim 1669'da girdiğinde doğru Hünkâr Camii'ne giderek namaz kıldığından, burasının Saint Francis Kilisesi'nden camiye tahvil olunduğundan bahs olunmaktadır (s.55). Sadrazamın Kandiye'de bir cami yaptığı, bunun harap olması üzerine sonradan yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır⁶.

Venedik yönetiminin Girit'te ada köylülerine baskı yaptıklarına vergileri ağırlaştırdıklarına halkı kendilerine hizmete zorladıklarına işaret olunmaktadır (s.57). Venedik'in Doğu Akdeniz'de deniz hakimiyetini kaybetmesi, Fransa'nın onun yerini alması, ada ticareti bu bölümde incelenmektedir.

Üçüncü bölüm ("Ottoman Candia", s.78-109)'de Osmanlı döneminde Kandiye'nin durumu incelenir. Tahrir edilen şehrin nüfusunun artırılması, nüfusun seviyesi ve kökeni, kaynakları, şehre ait vergilerin denetimi, topluluklar arası ilişkiler araştırma konusudur.

Dördüncü bölüm ("Between Wine and Olive Oil", s.110-140)'de başlıca ürünler, şarap ve zeytinyağı ticareti, ihraç ve ithal malları, ticarî ortaklar, beşinci bölüm ("Merchants of Candia", s.141-173)'de yine ticaret inceleme konusudur. Altıncı ve son bölüm ("The Slow Death of the Ancien Régime", s.174-205)'de Venediklilerin 1669'da Girit'i tamamen kayba muvafakat etmedikleri, 1684-1699 arasındaki uzun harp yıllarında Hanya'yı almayı denedikleri (1692'de), 1715-1718 Osmanlı-Venedik harbinin ise Venedik'in ufak Cerigo adası hariç, Doğu Akdeniz'den tamamen çekilmeye mecbur kaldıkları anlatılmaktadır. Aslında 1669'da Kandiye'nin teslimini de ihtiva eden sulh sonunda Girit'teki Suda, Esperlonga ve Granbusa kaleleri Venediklilerde kal-

⁶ Orhan F. Köprülü, "Kandiye'de Köprülülere ait kitabeler", *Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1976, Türk Tarih Kurumu yayını, s. 487-494; Cemal Tukin-Cevdet Küçük, "Girit", *DVİ, cilt 14, s. 88 (Evlilya Çelebi'ye dayanmaktadır)*.

mı⁷. Girit'ten Venediklilerin çekilmesi ile adadaki Ortodoks Kilisesi Latin baskısından kurtulmuş, yaklaşık beşyüz yıllık Latin hakimiyeti sona ermiş, ada Grek Ortodoks Dünyası'na katılmıştı. Bu bölümde adadaki Katolik ve Ortodoks kiliseler, Venediklilerin rolü, yüksek memurlar arasında din değiştirmeler (ihüda ve irtıdad), bunlara örnekler bahis konusu edilmektedir.

Sonuç kısmında (s.206-209) ise, Batı Girit'te 1770 ilkbaharında John Vlachos adlı Sfakia'lı zengin ve gemi sahibi bir yerliden söz edilir. Tarihte Daskaloyiannes adı ile bilinen bu zat 2.000 kişilik silâhlı bir çete ile ovaya inmiş, bir haftada bir hazırlık ve eğlenceden sonra küçük bir çete gurubu ile müslümanları katl etmeye başlamıştır. Bu olayın Grek Tarihçiliği'nde "Orloff ayaklanması" diye bilindiğine işaret olunur (s. 206). Aynı sene sonlarında bu ayaklanma bastırılır, Sfakia'daki köyler tahrip edilir. II. Katerina'nın donanma kumandanı Orloff'un ajanları adalardaki mahalli Yunanlı liderleri ayaklandırmış, fakat Rus donanması geri dönünce, âsiler ortada kalmışlardır. Bu olaydan sonra Fransa'nın Doğu Akdeniz'deki nüfuz çabaları, Ruslar lehine dönmüştür.

Yukarıda kısaca muhtevası tanıtılmaya çalışılan Molly Greene'nin bu eseri Ankara ve İstanbul'daki Osmanlı Arşivlerindeki belgeler dışında, Girit'te bugün Herakleon (eski Kandiye)'daki şeriyeye defterlerinden bazılarında (hepsi 162 cilt), Venedik Arşivi'ndekilere de dayanmaktadır. Bu bakımdan adanın aşağı yukarı yüzelli yıllık tarihinin sosyal cephelerini emsalsiz bilgilerle aydınlatmaktadır. Doğal olarak seyahatnamelerin, Yunanca kaynakların da kullanılışı eserin değerini daha da artırmaktadır. Nedense, Evliya Çelebi Seyahatnamesi eserin kaynakları arasında bulunmakla beraber, M. Green Evliya Çelebi'den pek faydalanmamıştır. Halbuki Paul (Pavlos) Hıdıroğlu'nun çalışmaları Evliya'nın Girit kısmı ile ilgilidir: *Das religiöse Leben auf Kreta nach Ewlija Çelebi*, Leiden 1969, Brill. Bu eserin daha geniş bir okuyucuya hitap edebilmesi için Türkçe'ye çevrilmesinin çok faydalı olacağı aşikârdır.

NEJAT GÖYÜNÇ

⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, Ankara 1995, s.418-419.

